

Ігор ЧОРНОВОЛ

ОБРАЗ АМЕРИКИ У ВИДАННЯХ “ПРОСВІТИ”

Студія акцентує на американофільських настроях галицьких народовців, як і київських українських діячів. Упродовж 1882–1906 рр. львівська “Просвіта” опублікувала вісім брошур з історії США, дві з них було перевидано. Проамериканські настрої притаманні й багатьом іншим гуртам лібералів Європи – на противагу періодові 1919–1939. Тоді “Просвіта” не видала жодної такої брошури.

Ключові слова: український національний рух XIX століття, “Просвіта”, фронтир, історія США.

У бібліографії видань “Просвіти” привертають увагу десять видань про Сполучені Штати Америки, опублікованих наприкінці XIX – на початку XX ст., а водночас факт відсутності хоча б одного окремого видання з історії Австрії¹.

Вже перший календар товариства “Просвіта” розпочинався з тексту Ісидора Шараневича “Значення Америки для світової культури”, який закінчувався такими словами: “Если то ест воля Провидіння, то Америка покликана статися в будучності в світі торгівельнім і культурно-історичнім тим, чим є серце в чоловічій організмі, відки животна кров виходить і куди вона, окруживши всі состави тіла, назад повертає”². У 1882–1883 рр. Товариство “Просвіта” видало три брошури Олександра Барвінського, в яких він пропагував англо-американські зразки раціонально-інтенсивного господарювання, самоврядування, урбанізації та культурної модернізації, навіть порівнював сучасних йому українських діячів Івана Борискевича, Івана Наумовича, Степана Качалу та ін. з Авраамом Лінкольном, Бенджаменом Франкліном тощо³. Дві брошури – про відкриття Америки та життя мореплавця Якова Кука – написав отець Кирило Селецький, проповідник і організатор жіночого чернечого чину служебниць⁴. 1890 р. львівська “Просвіта” видала текст киянина Василя Грінченка про вбитого 1881 р. президента США Джеймса Гарфільда⁵, а 1905 р. – текст Марії Грінченко про війну за незалежність США⁶. Хронологічно останню брошуру – текст у формі розмови просвітителя з селянами у читальні – 1906 р. написав Іван Петришин⁷.

Отже, чим пояснюються симпатії українських діячів останніх трьох десятиліть XIX – початку XX ст. до Сполучених Штатів Америки?

У період позитивізму інтелігенція відкидала все, що існувало поза емпіричним досвідом. Вважалося, що саме здоровий глузд і науково-технічний прогрес приведе людство до процвітання. Відтак засноване на засадах раціонально-протестантської етики технологічне суспільство фермерів США – до того ж найдинамічніше у світі – видавалося суспільним ідеалом не лише галицьким, а й усім європейським лібералам⁸. Ба, навіть москвофіл І. Наумович пропагував американський досвід у такому

руслі на сторінках редактованої ним “Науки”⁹. А от подружжя Грінченків передовсім приваблювало практичне застосування в США доктрин лібералізму та націоналізму¹⁰, К. Селецького натомість – піонерський дух першовідкриття й авантюризму¹¹. Зауважимо, такі настрої поділяв також його сучасник москвофіл Осип Мончаловський, який навіть описав свої власні пригоди в басейні Амазонки та США, хоча невідомо, чи він там бував взагалі¹². І навіть Іван Франко прославив авантюризм піонерів у поемі “Конкістадори” (1904)¹³.

Однак про джерела натхнення редакції календаря “Просвіта” та І. Шараневича ми не знаємо. Зауважимо, що, крім статті “Значення Америки для світової культури”, професор австрійської історії Львівського університету за все своє життя не написав жодного рядка ані з історії Австрії, ані світової історії¹⁴. Все ж можна здогадуватися, що, по-перше, це наслідок симпатій галичан до нещодавньої перемоги селян американської Півночі над плантаторами Півдня, по-друге, дворічних гострих дискусій у польській пресі Львова щодо статті Людвіка Повідая “Поляки та індіанці”¹⁵.

Нарешті, відповідаючи на поставлене запитання, варто також врахувати міграційні процеси. Еміграція українців до Америки розпочалася на початку XVII ст., коли до Джеймстауна у Вірджинії прибув доктор медицини Лаврентій Богун. Списки вояків армії Джорджа Вашингтона включають також типові українські імена та прізвища: Jakiv, Nemytych, James Sadowsky, Grabovsky, Samijlo та ін.¹⁶ Процес набув ознак масовості наприкінці XIX ст., коли з Галичини до США, Канади й Бразилії мігрували тисячі осіб. Проблема була настільки серйозною, що 1877 р. намісник Галичини граф Альфред Потоцький підписав таємний циркуляр про протидію міграції¹⁷. Тож завдяки зв’язкам емігрантів з їхньою батьківщиною американські новини стали звичними на шпальтах української преси, розпочинаючи з 1890-х років¹⁸.

Водночас варто зауважити, що всупереч урядовим рекомендаціям, видання “Просвіти” заохочували міграцію. Відзначимо також видання українських опонентів міграції до Америки, інспірованих, однак, не “Просвітою”, а польським “Комітетом видавництва книжечок народних”¹⁹.

Підсумовуючи, зауважимо, що громадянська війна в США 1861–1865 рр. привернула увагу не лише галицьких лібералів, а й усієї Європи. Відтак у другій половині XIX ст. галичани були добре поінформовані про американські справи, чому посприяло й зростання еміграції. До того ж просвітителі пропагували також американські технологічні інновації, які особливо приваблювали селян. Відтак американофільські видання Товариства “Просвіта”, а також статті на шпальтах преси, особливо останніх трьох десятиліть XIX ст., дають підстави стверджувати, що в той час принаймні пов’язана з “Просвітою” частина галицьких політиків вважала за суспільний ідеал саме Сполучені Штати Америки. Для порівняння: у міжвоєнний час “Просвіта” не видала жодного окремого видання про Америку. Очевидно, крах УНР і ЗУНР спричинив часткове розчарування в цінностях лібералізму, а водночас галичани втратили інтерес і до суспільства США.

Ihor Chornovol. The image of America in the publications of “Prosvita”

This study focuses on the pro-American feelings of the Ukrainian liberal activists in Galicia and Kyiv as well. Total number of the pro-American brochures published in Lviv by “Prosvita” in 1882–1906 was eight ones, two of them were re-edited. Contrary

to the period 1919–1939, generally many other liberal circles in all Europe had the same friendly feelings towards the USA. “Prosvita” published none pro-American text in the Polish times.

Key words: *Ukrainian national movement, XIX century, “Prosvita”, frontier, USA history.*

- ¹ Головаха Л., Бербєка О. Товариство “Просвіта” у Львові: покажчик видань. 1868–1939. Львів: Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаніка НАН України, 1996.
- ² Шараневич І. “Значєньє Америки для всемирной культуры” // Народний календар на рік звичайний 1870 (Львів: коштом і заходом товариства “Просвіта”). – С. 1–6.
- ³ Барвінський О. Поміч власна, або “Роби, небоже, то й Бог допоможе!”: книга о порадности Самуїла Смайлса. Львів: “Бібліотека “Просвіти”, т. 68, 1882; його ж. Венямин Франклин яко примір честного, трудящого і ошадного чоловіка. Львів: “Бібліотека “Просвіти”, т. 75, 1883 (2-е вид. – 1891); його ж. Убоге і багате село. Львів: “Бібліотека “Просвіти”, т. 77, 1883.
- ⁴ [Кирило Селецький]. Відкрите Америки. Львів: “Бібліотека “Просвіти”, т. 79, 1891 (перше видання – 1884); його ж. З життя Якова Кука, або що зможе сильна воля і труд постійний. Львів: “Бібліотека “Просвіти”, т. 145, 1892.
- ⁵ Два славні мужі. Іван Гутенберг. Джемс Гарфільд. Написав Василь Чайченко. Львів: “Бібліотека “Просвіти”, т. 124, 1890.
- ⁶ Марія Загірня. Боротьба англійських колоній американських за волю. Львів: “Бібліотека “Просвіти”, т. 299/300: з фундації Стефана Дубравського 11-а преміювана книжечка, 1905. М. Грінченко є авторкою також інших брошур про США: М. Грінченко. Оборонець покривджених. Санкт-Петербург: Благотворительное общество издания общепольных и полезных книг, 1905. (Це популярна біографія А. Лінкольна); М. Грінченко. Як визволялися Північні Американські Штати. – Київ: “Просвіта”, 1907.
- ⁷ [Іван Петришин]. Гостинець з Америки, або наука про се як жити на світі. На основі розмов в читальні написав Любомир Селянський. Львів: “Бібліотека “Просвіти”, т. 317/318, 1906.
- ⁸ Ray Allen Billington. Land of Savagery, Land of Promise. The European Image of the American Frontier in the Nineteenth Century. New York & London: W.W.Norton & Company, 1981.
- ⁹ Авраам Лінкольн. Правда повість, із котрої виходить: як з простого сокирника можна зістати президентом американської республіки // Наука. – 1873. – С. 296–303, 337–341, 427–432; Книжочка Бенджаміна Франкліна // Там само. – 1874. – С. 165–171; Хрущ Колорадо // Там само. – 1877. – С. 186–187; Новості господарські із вистави в Філадельфії // Там само. – 1877. – № 2. – С. 40; № 4. – С. 90; № 5. – С. 116; Рожева американська бараболя може зробити великий переворот в триполевім господарстві // Там само. – № 11. – С. 253.
- ¹⁰ “І у вас в Галичині, і у нас на Україні, і в холодній Московщині, і в заморській Америці стогнали люде під тяжкою кормогою панів. Важко сказати, де було тяжче – тут чи там, хоч запевне у нас було поганіше: там панували білі над чорними, висше плем’я над нижчим, а у нас свій панував над своїм, українець над українцем, славянин над славянином”, – писав Б. Грінченко у тексті про Джона Брауна. Дж. Браун (1801–1859) – герой руху аболіціоністів, страчений за підняття повстання проти рабовласників. Б. Чайченко. Джон Бровн, перший борець за визволення американських невольників // Зоря. – 1884. – Ч. 21. – С. 177–179.
- ¹¹ Див також: Індіане, первобитні жителі Америки // Кирило і Методій. Письмо місячне ілюстроване для народа видав о. К. Селецький. – Ярослав, 1886. – № 2–3. – С. 47–48; Мудрі рішення Франкліна // Там само. – № 4–5. – С. 64; № 11–12. – С. 174–175.
- ¹² Мончаловський Осип. Новый Свет (Америка). Львов: Издания общества им. М. Качковского, книжечка за місяць червень. – 1880.
- ¹³ Франко І. Конкістадори // Франко І. Зібрання творів у п’ятдесяти томах. Т. 3. – Київ: Наукова думка, 1976. – С. 104–106.

-
- ¹⁴ *Гелей С.* Наукова та громадська діяльність Ісидора Шараневича // *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Т. 9. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. – С. 320–331.
- ¹⁵ L. P. Polacy i Indianie // *Gazeta Narodowa*. – 1864. – № 285, 293; *Samuel Sandler*: Indiańska przygoda Henryka Sienkiewicza. – Warszawa: PIW, 1969; R. Billington. *Op.cit.* – С. 146.
- ¹⁶ *Halich Vasyl*. The Ukrainian Americans: Early Struggles, Personal and Institutional (1865–1918) // Vsevolod Isajiv, ed. *Contributions to the Sociology of Ethnic Groups*. – Jersey City, N.J.: M.P. Kots Publishing, 1976. – С. 76–77.
- ¹⁷ *Бачинський Юліян*. Українська імміграція в З'єднаних Державах Америки. Львів: Накладом Ю. Бачинського і О. Гарасимовича, 1914. – С. 4.
- ¹⁸ *Левицький Іван*. Галицько-русская библиография XIX столетия с увзгляднением изданий, появившихся в Угорщине и Буковине (1801–1888). Львов: из типографии Ставропигийского института. – 1888; *його ж.* Українська бібліографія Австро-Угорщини за роки 1889–1893. Т. 1–3. – Львів: Наукове товариство ім. Т. Шевченка, 1909–1911.
- ¹⁹ Русин в Америці, або всюда добре, дома найліпше. Львів: Видавництво народне у Львові, рік II, кн. 7, 1883; *Луцик Єроним*. Не шукай долі за морями. – Львів: Видавництво народне у Львові, рік X, кн. 7, 1891.